Jack Donnelly'in İnsan Haklarını Temellendirmesi

Bu çalışmada Jack Donnelly'in insan haklarını temellendirmesi ele alınmıştır. Çalışma, yazarın "Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları"[1] kitabında mevcut bulunan sistematiğe uygun olarak yürütülmüştür. Kitap Jandarma Eğitim Komutanlığı kütüphanesinde mevcuttur. Çalışmada öncelikle yazarın hak kavramından ne anladığının ve hakların ayırt edici özelliklerinin neler olduğunun incelendiği *"hakların niteliği"* konusu üzerinde durulmuş, daha sonra *"insan haklarının özel nitelikleri konusunda"* insan haklarının haklar içerisindeki özel yeri ve diğer haklardan farklılıkları incelenmiş, *"insan haklarının kaynağı"* konusunda ise insan haklarının kaynağı ve temeli, neden insan haklarına ihtiyaç duyduğumuz ve insan haklarının neden çağımızda bu kadar önem kazandığı konularında Jack Donnelly'in düşünceleri ayrıntılı olarak ifade edilmiş, *"İnsan haklarının özneleri"* konusunda yazarın insan haklarının taşıyıcılarının kimler olabileceği konusundaki düşüncelerine kısaca değinilmiş, *"sonuç"* bölümünde ise yazarın insan hakları konusunda görüşlerine karşı yapılan eleştiriler ve bu kapsamda yazarın savunmaları ile yazarın insan haklarını temellendirmesine ilişkin görüşlerimiz sunulmuştur.

1. Hakların Niteliği

Jack Donnelly, insan haklarını temellendirmeye başlamadan önce, "insan haklarının, kişinin sırf insan olduğu için sahip olduğu haklardır" tanımından yola çıkarak, bu tanımın kapsadığı iki temel sorunun açıklanması gerektiğini ifade etmektedir. Bu sorular şunlardır; *Bir hakka sahip olmak ne demektir? İnsan olmak nasıl hakların temeli olmaktadır?* Donnelly, bu sorulara cevap vermeden önce hakkın ne demek olduğunu açıklamaktadır. Donnelly'e göre hak kelimesinin iki ayrı anlamı vardır. Bunlar *ahlaki* ve *siyasi* anlamlardır. Hak kelimesi, ahlaki anlamda "doğruluğu", siyasi anlamda ise "yetkiyi" ifade etmektedir. Ahlaki anlamda bir şeyin haklılığından bahsetmek, onun doğruluğundan bahsetmektir. İkinci anlamda, yani siyasi anlamda haktan bahsetmek ise, bir kimsenin bir hakka sahip olduğundan, hakkın konusuna yetkili olduğundan bahsetmektir. [2]

[1] DONNELLY, Jack:Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları, Ankara 1995.
[2] DONNELLY, age, s. 19.

Bu açıklamalardan sonra*, bir hakka sahip olmak ne demektir?* Donnelly bu soruyu şöyle cevaplandırmaktadır; "Haklar, özel bir gücün taleplerine temel olan isimlerdir. (X)'i yapma hakkına sahip olmak, (X)'e sahip olmaya ve ondan yararlanmaya özel olarak yetkili olmaktır. Hak, bu anlamda hak sahibi ile ödevli arasındaki ilişkiyi belirlemektedir. Diğer bir ifade ile bir hakka sahip olmak demek, bu hakka dayanan taleplerde *ısrar etmeye* yetkili olmaktır. Bu talepler ise olağan olarak yarar, sosyal politika ve etkinlikte bulunmanın başka ahlaki ve siyasi nedenlerine karşı üstünlüğe sahiptir.(Dworkin 1977:xi,90). Bu üstünlük hak sahibine ilişkinin doğrudan denetimini sağlar, hakların karşılığı olan ödevler hak sahibine aittir. Hak sahibi bu ödevlere büyük ölçüde kendi takdirine göre, serbestçe tasarruf eder."[3]

Hakka sahip olma kavramını biraz daha didikleyecek olursak, "(A)'nın (B) ile ilgili olarak (X)'e hakkı vardır." önermesinde, (A) hak sahibini, (X) hak objesini, (B) ödevliyi işaret eder. (A), (B) ile ilgili olarak (X)'e yetkilidir. Diğer bir ifade ile (B), (X) ile ilgili olarak (A)'ya karşı yükümlülük altındadır. (A) bu yükümlülüklerini yerine getirmesi konusunda (B)' den taleplerde bulunabilir. Haklar hak sahibinin merkezde bulunduğu bir etkileşim alanı yaratmaktadır. Hak sahibi hakkını talep eder ise, ödevlinin bu hakka riayet etmek yükümlülüğü ortaya çıkar. Hakka riayet edilirse, hak sahibi hakkın konusundan yararlanacaktır. Bu sürecin nihai amacı hak sahibinin hakkın konusundan yararlanmasını sağlamaktır.

Donnelly'e göre (A), (X)'e sahip olmakla birlikte, (X)'i yapma hakkına sahip değilse, (A) hak sahibi olduğu duruma göre iki açıdan daha zayıf durumdadır. Bunlardan ilki, bir hakkın yokluğunda (A)'nın, (X)'i yapmaya özel olarak yetkili olmaması durumudur. Diğeri ise, (A)'ya sağlanan korumaların (A)'nın denetiminde olmaması durumudur. Bu durumda (A), hak taleplerini ileri sürmeye, taleplerinde ısrar etmeye yetkili değildir ve ödevliye özel olarak bağımlıdır. Farklı bir ifade ile, (A), (X) üzerinde hakkın siyasi anlamda sağladığı talepler açısından zayıf durumdadır. Sadece hakkın konusuna sahip olmak, hakkın konusundan yararlanamamak durumunda hakka sahip olmaktan bahsetmek mümkün değildir.

[3] DONNELLY, age, s. 19.

Özellikle tartışmalı oldukları zaman, tehdit ve inkar edildikleri zaman haklardan söz edilmekte, haklar ileri sürülmekte ve böylelikle hakların fiili değerleri oluşmaktadır. Markete gidip paramı verip ekmek aldıktan sonra, paramın üstünü aldığımda sorun çıkmamakta, ama almazsam o zaman sorun çıkmaktadır. Hakların konusundan yararlanma ve yararlanmanın tehlikeye düştüğü ve hakların inkar edildiği farklı durumları ifade etmek için, Donnelly haklarla ilgili sosyal etkileşimin üç ayrı türünü açıklamaktadır. Bunlar; *bir hakka dayanılması, bir haktan doğrudan doğruya yararlanılması ve bir haktan objektif yararlanılması durumlarıdır.*

a .Bir Hakka Dayanılması

Hakların tartışmalı oldukları zaman, tehdit ve inkar edildikleri zaman ortaya çıkacak etkileşim biçimlerinden olan hakka dayanılması durumunda, hak ileri sürülür yükümlü ya hakka saygı gösterir, ya da hakkı ihlal eder. Hakka dayanılmasında ya haktan yararlanırız ya da yararlanamayız. Hakka dayanmanın bir sonucu olarak haktan, terimin en güçlü anlamında yararlanıldığını veya yararlanılmadığını söyleyebiliriz. Bu durumun gerçekleşmesi için hak sahibi tarafından hakkın ileri sürülmesi gerekmektedir.[4]

b.Bir Haktan Doğrudan Doğruya Yararlanılması

Bir haktan doğrudan doğruya yararlanılması durumunda ödevli kendi hareket tarzını belirlerken, hakkı kendisi hesaba katmaktadır, hak sahibi hakkını ileri sürmemektedir. Bu durumda hakka riayet edildiğinden, haktan yararlanıldığından söz ederiz. Doğrudan doğruya yararlanmada *hakkın hak sahibi tarafından ileri sürülmesi gerçekleşmediği* için, hakka dayanılması söz konusu değildir.[5]

c.Bir Haktan Objektif Yararlanılması

Bir haktan objektif yararlanma durumunda yukarıda açıklanan ekmek satın alma olayında olduğu gibi *hakkın konusundan* yararlanılmakta ama hak kullanılmamaktadır, yani hakka dayanılmamakta veya hak ileri sürülmemekte veya ödevli yükümlülüğünü belirlerken hak sahibinin böyle bir hakkı olduğu düşüncesiyle hareket etmemektedir. Ekmek olayı ile ilgili verilen örneği genişletirsek, ekmek satın

[4] DONNELLY, age, s. 21.
[5] DONNELLY, age, s. 21.

aldığımda, parama hakkım olduğunu, onu ekmek üzerindeki hakla değiştirdiğimi, paramı ve ekmeğimi çalmayanların haklarıma saygı gösterdiklerini söylemem anlamsızdır. Burada hakka saygı gösterildiğinden söz etmek bile pek uygun düşmez.[6]

Esas olan haklardan objektif yararlanma durumudur. Eğer toplumsal uyum aşırı ölçüde aşınmamışsa, bir hakka dayanma durumları ile haktan doğrudan yararlanma durumları kural yerine istisna olacaktır.[7]

İşte kişi, objektif olarak veya doğrudan doğruya haklardan yararlanamadığı durumlarda hakkını ileri sürebiliyor veya hakka dayanabiliyorsa, biz o zaman kişinin hakka sahip olduğundan bahsedebiliriz. Kişi bir şeyi hak olarak ileri süremediği müddetçe, yani hakka dayanma durumları var olmadıkça, diğer bir ifade ile kişinin böyle bir imkanı yoksa, kişi bir faydadan yararlanabilir ama bir hakka sahip olamaz. Bir hakkın gerçek değeri hakkın konusundan yararlanmanın tehlikede olması veya inkar edilmesi durumunda, kişiye hak taleplerini ileri sürme özel yetkisini vermesinde, hakkın ileri sürülebilmesinde veya hakka dayanılabilmesinde yatmaktadır. Böylelikle hak ile bir faydadan yararlanma durumları da birbirinden ayırt edilmiş olur.

Hakka sahip olma durumu, en fazla kişinin hakka sahip olduğu fakat hakkın konusuna sahip olmadığı yani kişinin haktan doğrudan doğruya veya objektif yararlanmasının kabul edilmediği zaman değer kazanır. Bu durumda kişi hakka sahiptir ama hakkın konusundan yararlanamamaktadır.İşte böyle bir durumda hakka dayanması hakkını ileri sürebilmesi mümkündür.Hakka sahip olma fakat hakkın konusuna sahip olmama hakkın konusundan yararlanamama durumunu, diğer bir ifadeyle hem hakka sahip olma, ama hem de sahip olmama durumunu Donnelly "*sahiplik paradoksu"* olarak ifade etmektedir. Donnelly'e göre sahiplik paradoksu bütün hakların ayırt edici özelliğidir.[8]

Bir hakkın sahipliği ile hakkın konusuna sahip olmayı veya hakkın konusundan yararlanmanın kolaylık ve sıklığını birbirinden ayırmak gerekir. Azizler

[6] DONNELLY, age, s. 21.
[7] DONNELLY, age, s. 21
[8] DONNELLY, age, s. 21

dünyasında haklara saygı geniş ölçüde gösterilecek ve nadiren zorla yerine getirileceklerdir. Çünkü ödevliler hakları kendiliğinden uygulayacaklardır. Hobbes'in ifade ettiği doğal yaşam halinde ise, haklara nadiren saygı gösterilecek, ödevliler sadece kendi menfaatleri için haklara saygı gösterecek, bu durumda cebren uygulama tek yol olacaktır. Donnelly'e göre bir hakka sahip olmanın veya zorla uygulanmanın farkı, herhangi bir kişinin sahip olduğu haklar açısından bize hiç bir şey söylememektedir. Donnelly "İster garajımda beklemekte olsun, ister çalınmış olsun otomobilim üzerinde aynı hakka sahibim." demektedir. [9]

Donnely'e göre hukuki haklar hukuktan, akdî haklar özel anlaşmalardan, ahlaki haklar ise doğruluk ilkelerinden doğar. Fakat kanunun ihlal edilip edilmediği (hukuki hak ihlalleri), sözde durulup durulmadığı (akdî hak ihlalleri) ve ahlakın gereklerine başkalarının uyup uymadığı (ahlakî hak ihlalleri) açılarından haklar belirsizlik içerisindedir. Hak sahibi hakkını kullanma ihtiyacı olmaksızın, yani hakka dayanmak veya hakkı ileri sürmek ihtiyacı olmaksızın, ödevlinin yükümlülüklerini yerine getirmesini tercih edecektir. Kişinin haklarını kullanmak, onlara dayanmak zorunda kalmaması her zaman tercihe şayandır. İşte burada haklara sahip olmayı değerli kılan nokta, kaynağı neresi olursa olsun hak sahibinin gerektiğinde hakkı ileri sürebilme, talep edebilme yeteneği veya yetkisi, hakkın bu talebe kazandırdığı özel güçtür.[10]

2. İnsan Haklarının Özel Nitelikleri

Donnelly'i hak kavramını yukarıda belirtildiği şekilde ifade ettikten sonra , insan haklarını yukarıda bahsedilen hakların özel bir grubu olarak el almaktadır. Bu şekliyle insan hakları yalnızca bir kişinin insan olması nedeniyle sahip olduğu haklardır. Bunlar en üstün *ahlaki haklardır*. Bununla birlikte insan hakları normal olarak *daha alt düzeydeki* hukukî ve akdî haklarla da yakından ilgilidir.[11]

Irk ayrımcılığına uğratılmama hakkını düşünürsek; bu hak pek çok ülkede çeşitli gerekçelerle ileri sürülmekte, talep edilmektedir. Örneğin bahse konu bu hak

[9] DONNELLY, age, s. 22
[10] DONNELLY, age, s. 22
[11] DONNELLY, age, s. 22

Birleşik Devletlerde her zaman anayasal bir hak olarak talep edilebilir. Duruma göre federal yasaya dayanılarak veya eyalet yasasına dayanılarak veya diğer yerel mevzuata dayanılarak da talep edilebilir. Bu hak aynı zamanda insan haklarına İlişkin uluslararası anlaşmaların kapsamında olduğundan, uluslararası bir hak veya toplu sözleşmelere dayandığı sürece akdi bir hak olarak da talep edilebilir. Fakat bu hak yukarıda belirtilen hukuki veya akdî hakların içerisinde düzenlenmemiş olsa bile *ahlaki bir hak* olarak ve bir insan hakkı (ahlaki hakların özel grubu) olarak da talep edilebilir.[12]

Donnelly bu konuda şu örneği vermektedir. Bir Amerikalının işinde ırk ayrımcılığına maruz kaldığını kabul edelim. Bu durumu düzeltmek için nasıl hareket edecektir. Genel olarak en alt düzeyde kalan ayrıma uğratılmama hakkını kullanacaktır. Eğer kişinin hizmet akdi ırk ayrımcılığını yasaklıyorsa, yapılacak şey sözleşmeye dayanarak dava açmaktır. Kişi böyle davranmayıp diğer insan hakları düzenlemelerine, yasalara dayanarak da dava açabilir. Bunlardan da sonuç alınamazsa anayasaya dayanarak dava açacak ve çare arayacaktır. Eğer ırk ayrımı yasağı anayasal güvenceler içerisinde yer almıyorsa kişi, geleneksel uluslararası hukukun bir parçası olarak uluslararası insan hakları araçlarına başvurmak zorunda kalabilir. *Bu haklar hukuki veya siyasi araçlarla uygulanamadıklarında durum ne olacaktır?* İşte bu durumda ahlakî hakların özel bir grubu olan insan hakları devreye girecektir. İnsan haklarının özel işlevi yukarıdaki örnekte olduğu gibi, olağan hukuki veya siyasi araçlarla uygulanamadıkları zaman ileri sürülebilmelerini gerektirmektedir. Kişi doğrudan doğruya insan hakları iddialarına normal olarak, ancak hukuki veya başka türden çarelerin işleyecek gibi görünmedikleri durumlarda veya zaten bunlardan sonuç alınamamış olması durumunda yani *son çare* olması durumunda başvuracaktır.[13]

Bir kişi bir hakkı ancak ondan yararlanılması tehlikeye düştüğü veya bu hak inkar edildiği zaman ileri sürer. Daha alt düzeydeki hukukî ve akdî haklar yerine insan haklarına başvurulması genellikle yürütülebilir pozitif hakların bulunmamasını işaret eder. Örneğin Amerika Birleşik Devletlerindeki mahkemeler anayasal ve yasal ayrımcılık yasaklarının, yasada açıkça belirtilmiş olmadıkça, cinsel tercihe

[12] DONNELLY, age, s. 23
[13] DONNELLY, age, s. 23

uygulanmayacağına karar verdikleri için bu ülkede homoseksüellerin cinsel tercihine dayanan ayrımcılığa karşı bir insan hakkı iddiasında bulunmaları gerekmektedir. Çünkü bu ülkede cinsel tercihe ilişkin ayrımcılığı ortadan kaldıracak bir hukukî düzenleme mevcut değildir. Bunun benzer bir örneğini alt düzeydeki ulusal hak taleplerinden sonuç alınamaması durumunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvurular örnek olarak gösterilebilir.

Hak iddiaları son çarelerdir. İnsan hakkı iddiaları da son çaredir. Bundan daha yüksek bir hak başvurusu yoktur. İnsan hakları aynı zamanda başka her yolun denenmiş ve sonuçsuz kalmış, kişiye başka hiçbir yolun kalmamış olması anlamında da son çaredir.[14]

Daha düşük düzeydeki yürütülebilir haklar daha yüksek hakları geçici olarak gereksiz kılar. Özellikle aynı şeye ilişkin yürütülebilir bir hukuki hak bunun paraleli olan insan hakkını geçici olarak kullanımdan alıkoyar .Doğal olarak kişi buna sahip olmaya, insan hakkına sahip olmaya devam edecektir. Bu anlamda insan hakları iddiaları kendi kendini tasfiye edici olmak amacındadır. Sistematik olarak ilerleyen insan hakları iddiaları, aşağı düzeydeki paralel bir hakkın daha etkin kullanımını yerleştirmeye ve sağlamaya çalışır. Diğer bir ifadeyle hukukî ve akdî haklar içerisine hakları yerleştirmeye çalışır. İnsan hakları iddialarının nihai amacı bu haklara hukuki geçerlilik kazandırmaktır. İnsan hakları hukuken ileri sürülebilmeye başladıktan sonra, hakları ihlal edilenler normal olarak *bu haklara sahip olmaya* devam etmekle birlikte, insan haklarını değil *hukuki haklarını* ileri süreceklerdir. Böylece insan hakkını ileri sürmeye ihtiyaç kalmayacaktır.[15]

Bir kişi insan hakkı iddiasını, böyle bir iddianın sonunda, bu tür iddiaların gerekli olmayacağı bir toplum yaratma ümidiyle ileri sürer. İnsan hakları iddialarının siyasi olarak etkin olması ölçüsünde bu gibi iddialarda bulunma ihtiyacı azalır veya kalkar. İnsan haklarının fiilen korunduğu yerde insan haklarına sahip olmaya devam ederiz, ama onları kullanmaya ihtiyaç yoktur. Yani hakka hem sahip oluruz hemde

[14] DONNELLY, age, s. 24
[15] DONNELLY, age, s. 24

onun konusundan yararlanmaya devam ederiz. Bu da sahiplik paradoksunun diğer bir ifade şeklidir.[16]

İnsan hakları iddiaları hukukun dışındadır. İnsan hakları iddialarının temel amacı mevcut kurum, uygulama ve normlara, hukuki kurumlara karşı çıkmak veya onları değiştirmektir. Eğer sistematik olarak uygulanmayan hakların uygulanması ve onlardan yararlanılması gerekiyorsa kurumlar değiştirilmelidir. İnsan hakları hukuki ve akdî düzenlemeler ile ve mevcut kurumsal yapı ile korunmadıkça insan hakları iddiaları devam eder. Bu iddialar karşısında büyük değişikliklere ihtiyaç olacaktır.[17]

Pozitif haklar ile insan hakları arasındaki ayrım hakların iki farklı kaynağının olduğuna işaret eder. Hiç biri diğerinden daha doğru veya daha az doğru hak değildir. Hukuki haklar hukuk, insan hakları ise ahlak gücü ile desteklenir. Bütün hakları yürürlükteki haklardan ibaret sayan pozitif haklar görüşü, yalnızca hak ile yerine getirmeyi değil, yerine getirme ile hukuki yerine getirmeyi de birbirine karıştırır. Başarılı bir hırsızlık örneği buna en güzel örnektir.

Hukuki haklar siyasal sistem üzerinde zaten yerleşik hukuki yetkileri korumaya dönük hukuki iddialara zemin oluştururlar. İnsan hakları ise siyasal sistem üzerinde mevcut hukuki yetkileri güçlendirmeye veya onlara yenilerini eklemeye yönelik ahlaki iddialara dayanak teşkil eder. Bu insan haklarını hukuki haklardan ne daha güçlü ne de daha zayıf yapar.

Hükümetler ve uygulamaları insan haklarını korudukları oranda meşrudurlar. İnsan Hakları Evrensel Bildirgede ifade edildiği gibi başarının bir ölçütüdür. İnsan hakları yurttaşları, bu hakları savunmak üzere harekete geçmeye, hakları kullanmak suretiyle bu standartların gerçekleştirilmesinde ısrarlı olmaya ve bunların gerçekleştirildikleri bir dünya yaratmak üzere mücadele etmeye yetkili kılmalarıdır. Bu talepleri kişi kendi hükümetine bile yöneltebilir.[18]

[16] DONNELLY, age, s. 24
[17] DONNELLY, age, s. 24
[18] DONNELLY, age, s. 25

İnsan hakları manifesto haklar değildir. İnsan hakları iddiaları, kişinin belli bir nesne üzerinde hukuki bir hakka sahip olması gerektiği gibi bir iddiayı da ima eder. İnsan haklarına dayanan hak iddiaları ahlaki olmakla ilgili iken, diğer hukuki hakların dayandırılabileceği iddialar, bireysel çıkar, fayda gibi gerekçelerdir.[19]

3. İnsan Haklarının Kaynağı

Donnelly "İnsan haklarını nerden çıkarıyoruz?" sorusuna; "insan hakları terimi bir kaynağa işaret ediyor; insanlık, insan doğası veya insan olma" şeklinde cevap vermektedir. Donnelly diğer taraftan, hukuki hakların kaynağının hukuk, akdi hakların kaynağının sözleşmeler insan haklarının kaynağının ise insanlık (humanity) veya insanın doğası olduğunu ifade etmektedir.Fakat burada insan haklarının kaynağını teşkil eden insanın doğası daha çok insanın ahlakî doğasıdır.[20]

Donnelly "İnsanın doğası veya insanlık insan haklarını nasıl doğuruyor oluşturabiliyor ? Hukuk kelimesiyle bir yasal metni, sözleşme ile yapılan sözleşmeyi kastederiz. Peki insan olmak, insana nasıl haklar kazandırıyor. İnsanın doğası nasıl varlık olabiliyor?" sorularını sormakta ve bunlara aşağıda belirtildiği şekilde cevaplar vermektedir.

İnsan haklarını doğuran insan doğası çok defa insan ihtiyaçlarıyla tanımlanabilir. İhtiyaçlar insanın doğasını belirlerken insan haklarının temelini de oluşturmaktadırlar. Fakat insan ihtiyaçları da insan hakları gibi belirsizdir. Donnelly'e göre bilimsel anlamda belirlenen insan ihtiyaçları son derece sınırlıdır. Donnelly'i Christian Bay'ın hayatı idame ve geçim güvenliğinin ötesinde empirik olarak tespit edilmiş herhangi bir insan ihtiyacından söz etmenin doğru olmayacağı düşüncesini vurgulayarak, başka yerlere bakılarak insan ihtiyaçlarının tespitinin mecazi ve ahlaki bir anlam taşıyacağını ifade etmektedir. Yukarıda belirtilen dışında insan ihtiyacını empirik olarak belirleyip insanın doğasını tanımlamak mümkün olmadığına göre insan haklarının kaynağı teşkil edecek insanın doğası ne olacaktır? [21]

[19] DONNELLY, age, s. 25
[20] DONNELLY, age, s. 27
[21] DONNELLY, age, s. 27

Donnelly'e göre insan haklarının kaynağı *insanın ahlaki doğasıdır.* Bu anlamda insanın ahlaki doğasının insan ihtiyaçlarına dayanan ve bilimsel olarak araştırılan insanın doğası ile ilişkisi vardır, fakat çok zayıftır. İnsan haklarına insanın hayatı için değil, *insanın onurlu bir yaşamı için ihtiyaç duyulur.* Uluslararası insan hakları sözleşmelerinde belirtildiği gibi insan hakları insanın özündeki, onurdan kaynaklanır. İnsan hakları ihlalleri her zaman insanın yukarıda empirik olarak belirlenen ihtiyaçlarına ulaşmasını engellemezler, bazı ihlaller bir kişinin insanlığını inkar ederler. İnsan haklarına her zaman sağlık ve güvenlik gereklerinden dolayı değil fakat *onurlu bir hayat için, bir insana özgü değerli bir hayat için, bu haklar olmaksızın tat alınamayacak bir hayat için ihtiyaç* duyulur. İnsan haklarına temel oluşturacak insan doğası, insan olarak var olabilmeye ilişkin ahlaki bir görüştür. Bilim adamının insan doğası, insan olarak var olabilmenin doğal dış sınırlarını belirler. İnsan haklarına ilişkin olan insanın ahlaki doğası ise, insanın olanaklarından yapılan sosyal bir ayıklamanın sonucu oluşur. Diğer bir ifade ile bilim adamının tespit ettiği insan doğası bu sınırın ötesine geçilemeyeceğini söyler. İnsan haklarına temel olan ahlaki doğa ise bu sınırın altına inmemize izin verilemeyeceğini söyler.[22]

İnsan hakları insan olarak var olabilmeye ilişkin ahlaki bir görüş onurlu bir hayatın asgari gerekleriyle ilgili ahlaki bir görüştür. İnsan olanakları iyiyi de kötüyü de içerir. Toplumda azizler kadar mütecavizler de vardır. İnsan olanakları değişkendir. Bu olanaklar insanın potansiyelini oluşturur. Hangi potansiyelin nasıl gerçekleşeceğinde toplum hayatı rol oynar. İşte insan hakları bu potansiyelin ve olanakların gerçekleştirilmesinde ayıklamanın nasıl yapılması gerektiğini gösterir. Mütecavizler için sınırlar koyar.

İnsan hakları, insani olanakların altında yatan ahlaki görüşü gerçekleştirmek için belirli kurumların kurulması ve uygulamaların yapılmasının gerekliliğini gösterir. Yani bu ahlaki görüş için hakların korunması ve uygulamaya geçirilmesi gerekir. İnsan hakları insan onuru ve insan potansiyeline ilişkin belli bir görüşün gerçekleşmesini sağlayan sosyal bir pratiktir. İnsan haklarına ilişkin iddialar siyasal ve hukuksal uygulamayı, bu insan onuru ve insanın ahlaki doğasına uygun hale getirdiklerinde, belirlenen ahlaki görüş içerisinde saklı bulunan insan tipini yaratmış

[22] DONNELLY, age, s. 28

olacaklardır. Bundan dolayı hem bu ahlaki görüş ile hukuksal ve siyasi gerçeklik arasında, hem de bireyle, toplum arasında, özellikle devlet arasında insan hakları aracılığı ile bir etkileşim vardır. Devlet faaliyetlerinin sınırları bu insanın doğası, ahlaki doğası ve ona dayanan haklar tarafından belirlenir. Diğer taraftan devlet ve toplumda bu ahlaki doğanın yaratılmasında ve gerçekleştirilmesinde önemli rol oynar.Bu kapsamda insanın ahlâki doğası verili olduğu kadar toplumsal bir projedir de. Aynı bireyin doğasının, karakteri ve doğal yeteneklerinin bireysel etkinlik ve sosyal kurumların etkileşimi yoluyla oluşmasında olduğu gibi, insan türü de ahlaki doğasını toplum aracılığı ile kendinden türetir. Bu anlamda insan hakları insan potansiyelinin belli bir şekilde gerçekleşmesine yönelik bir dizi sosyal pratiğe işaret etmektedir.[23]

İnsan hakları insanların nasıl bir durumda bulunduklarını belirten var olan durumları değil nasıl yaşayabileceklerini yani olması gereken durumları gösterir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi bize bir ülkede hayatın nasıl olduğu hakkında bir şey söylemez, fakat o ülkede olması gereken onurlu bir hayatın değerli bir hayatın şartlarını gösterir. Bu şartları haklar biçiminde ifade eder. Zengin ülkelerde bile bu asgari standartların tümü sağlanamaz. İşte insan haklarının önemli olması bundan kaynaklanmaktadır. İnsan hakları insan doğasının temelindeki ahlaki görüşün gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan sosyal gelişimleri gerekli kılmaktadır.[24]

İnsan hakları öğretilerine göre insan haklarına sahip olmak ile insan olmak aynı şeylerdir. İnsan haklarına sahip olmayan bir kimse kendi ahlaki doğasına yabancılaşır. Kişi haklarını kaybetmesi halinde bir insan için değerli bir hayat yaşayamaz. Bazı rejimler kendi yurttaşlarını sürekli olarak bu haklardan mahrum bırakmaktadırlar. Fakat bu hakların kaybı ahlaki olarak imkansızdır. İnsanın ahlaki doğasına aykırıdır. İşte bu sebepten bu haklar *vazgeçilemezdir.*[25]

Donnelly'e göre insan hakları insanın kendini gerçekleştirmesinin bir tür ahlaki kehanetidir. İnsanlara, insan olarak muamele etki, hakiki anlamda insanlar bulasın. Bu hakların fiilen kullanıldığı bir ortamda, insan olarak var olmaya ilişkin ahlaki görüşte gerçekleşmiş olacaktır. Böyle bir durumda haklarla ilgili iddialara gerek

[23] DONNELLY, age, s. 29
[24] DONNELLY, age, s. 29
[25] DONNELLY, age, s. 29

kalmayacaktır. Daha önce bahsettiğimiz sahiplik paradoksu insan haklarına ilişkin gerçek ile ideal ahlaki görüş ve siyasal uygulama arasındaki esaslı etkileşimi ifade eder. İnsan ahlaki doğası, insan hakları ve siyasal toplum arasındaki ilişki diyalektiktir. İnsan hakları siyasal toplumu şekillendirir, siyasal toplumda insanları biçimlendirir, insanlar insan doğasındaki olanakları insan hakları ile gerçekleştirmeye çalışırlar. İnsan haklarının altında yatan insan doğası fikri, doğal toplumsa tarihsel ve ahlaki unsurları birleştirir. İnsan doğası objektif tarihsel süreçler bağlı olmakla birlikte tamamen bunlar tarafından belirlenmez.[26]

4. İnsan Haklarının Özneleri

"İnsan haklarına kim sahiptir. Özellikle kolektif kişilerin insan hakları var mıdır?" sorularına Donnelly şu cevapları vermektedir; Sadece bireylerin insan hakları vardır. İnsan hakları bir kişinin insan olması nedeniyle sahip olduğu haklardır. Bir şey insan değilse, o zaman insan haklarına da sahip değildir. Yalnızca bireyler insan oldukları için insan haklarına sahip olacaklardır. Evrensel Bildirge ve İnsan Hakları Sözleşmeleri bir istisna dışında yalnızca bireysel insan haklarını içermektedir. O istisna "self determinasyon" yani halkların kendi geleceğini kendi tayin etme haklarıdır. Sivil ve siyasal haklar kadar, iktisadi sosyal ve kültürel haklar da bireylerin haklarıdır. Bireyler bağımsız kişiler olmaları yanında, ayrıca bir toplumun da üyesidirler. İnsan olmaya değer bir hayat yaşamak için bu gereklidir. Bireylerin topluma karşı bir takım ödevleri olduğu, bunun karşılığında toplumun hakları olduğu doğrudur. Ama burada toplumun sahip olduğu haklar insan hakları değildir. Örneğin kültürel haklara belli bir grubun üyeleri sahiptir. Ama bu gibi haklara gene de korunan grubun üyeleri olarak bireyler sahiptir. Bunlar grup hakları değildir. Özelliklede grubun sahip olabileceği haklar değildir. Ayrıca bütün insan hakları toplumsal bir ortamda var olup önemli toplumsal boyut taşırlar. Bir siyasi toplum ortamı olmadan adil yargılanma ve eşit korunma hakları anlamsızdır.[27]

5.Sonuç

İnsan haklarının temellendirilmesine ilişkin teorilerin nihai amaçlarından birisi de, teori ile uyumlu bir insan hakları listesi oluşturmaktır. Acaba Donnelly'nin temellendirmesi, böyle listenin oluşturulmasına imkan sağlamakta mıdır? Bu soruya

[26] DONNELLY, age, s. 30
[27] DONNELLY, age, s. 30-31.

ilişkin "İnsan haklarının kaynağına ilişkin söylenenlerden sonra hazırlanacak bir insan hakları listesi, insanın doğasına ilişkin ahlaki görüşten türetilmeli ve bu ahlaki görüşün temellendirildiği insan doğası görüşü de felsefi olarak savunulmalıdır." diyen Donnelly, insan doğası hakkındaki teorilerin tartışmalı olması nedeniyle böyle bir insan doğası görüşü seçimine ve savunmasına da girmemektedir. Bunun yerine bir listeyi alarak bu hakların makul ve kabul edilebilir bir insan doğası görüşüne dayandığını dolaylı olarak gösterilebileceğini ifade etmektedir.

Donnelly insan haklarını temellendirirken öne sürdüğü teori ile ilgili olarak, kendi teorisinin insanın doğasına ilişkin belli bir teoriye doğrudan doğruya veya dolaylı olarak bağlanmamasının, teoriyi tehlikeli bir soyutluğa itmez mi hatta hat ta içi boş hale getirmez mi? sorularını sormakta ve bu sorulara şöyle cevap vermektedir. "Benim göstermeye çalıştığım teori insan hakları için kapsayıcı bir felsefi görüş sağlamaz, ama insan hakları kavramının analitik bir teorisini sunar." [28] Donnelly'in teorisi normatif değil, *tahlili ve tasviridir.* Teori insan haklarının çağdaş toplumsal ilişkiler içinde fiili işleyiş tarzını tanımlayıp açıklamaya çalışmaktadır. Yazar mevcut duruma bakarak, insan haklarının kendi gösterdiği tarzda işlediğini ifade etmekte, insan haklarını ciddiye almanın toplumda doğurduğu sonuçları anlatmaktadır.[29]

Donnelly insan haklarını soyut ve kavramsal düzeyde ele almaktadır. Konumu ne olursa olsun tanım, her insan hakkının niteliğini içermektedir. İnsan haklarının özel durumlarını incelemekten önce, neyin incelenen bir nesnenin örneği sayıldığını bilmemizi sağlamaktadır. Buradaki tahlili, kavramsal teori bize bir insan hakları listesinin kapsayıcı bir felsefi temellendirmesinin nasıl yapılması gerekeceğini söyler ama böyle bir temellendirme için öze ilişkin pek yol gösterici değildir.

Donnelly ahlak ve siyaset felsefesinde, insanların doğasının özüne ilişkin sürülmüş teorilerin tartışmalı olduklarını ifade etmektedir., İnsanın doğasına ilişkin Aristo'nun siyasal hayvan olarak insan görüşü, Mill'in haz peşinde koşan insan görüşü, Kant'ın kategorik emperatifle ifadesini bulan, objektif bir ahlak yasasının yönettiği rasyonel bir varlık olarak insan görüşü gibi geniş kabul gören, herkesin

[28] DONNELLY, age, s. 32.
[29] DONNELLY, age, s. 32.

taraftar olduğu ve bir noktaya kadar savunduğu görüşlerin mevcut olduğunu ifade etmektedir. Donnelly felsefi antropolojilerdeki insan doğası görüşlerinin teoremlerden çok aksiyomlara benzediğini söyleyerek, bu kapsamda insan doğası ile ilgili ikna edici bir haklılığa ulaşma yolunda fazla mesafe kat edemeyeceğimizi belirtmekte ve herhangi bir insan hakları listesi için felsefi bir haklılık sağlama girişiminin büyük yararı ve değeri olmadığını ileri sürmektedir.İnsan doğasının özüne ilişkin söylenecek yeni bir şey olduğundan şüphe duymaktadır. Herhangi bir özgül felsefi antropolojinin savunulması yolunda yeni veya belirleyici herhangi bir şey söyleyemeyeceğinden de emin olduğunu ifade etmektedir.[30]

Donnelly ayrıca felsefi ve siyasi bakımdan kabul edilmeyi bekleyen bir dizi çelişkili rakip insan hakları listesi ile karşı karşıya olmadığımız için belli bir insan hakları doğası teorisini savunmaktaki yetersizliğin, bir kusur olmayacağını ifade etmektedir. İnsan hakları listeleri hakkındaki felsefi literatürde aslında yalnızca bir tartışma konusu olduğunu bununda yalnızca iktisadi ve sosyal hakların statüsü konusu olduğunu ifade etmektedir. Bu konuda belli bir listeyi alıp felsefi kanıtlarla savunmak, Donnelly göre önemli bir problem değildir. Ayrıca Donnelly göre felsefi antropolojilerin sorunlarının çözümlenmesi yerine insan haklarıyla ilgili teorik ve pratik çalışmalarla ilgilenmek insan hakları açısından daha yararlı olacaktır. Donnelly, insan hakların ile ilgili bir çok önemli teorik tartışmanın burada koyduğu teoriyle açıklanabileceğini ve çözüme kavuşturulabileceğini iddia etmektedir.

Donnelly'e göre kendi kavramsal bir teorisinin boş olmasının aynı zamanda çok çekici bir yönü de vardır. İnsan haklarını tartışmalı felsefi antropolojilere bağlanmanın tehlikeli bir yanı vardır. Böylelikle Donnelly'in ortaya koyduğu insan hakları temellendirmesi, hem tahlili hem de kavramsal olduğu için, insan doğasına ilişkin teorilerin hepsiyle değil ama bir çoğuyla bağdaşmaması, teorisine tarafsız bir bakış açısı da sağlayacaktır.

Av. Yalçın TORUN

[30] DONNELLY, age, s. 33.